

כשלנין שר 'אדון הסליחות'

א

ראש הקהילה של טשקנט פער פה גדול. שיני הזהב רקדו בפיו בקול צחקוק על הרעיון המטופש שהעליתי בפניו.

"יום הכיפורים הוא מאורע חשוב בחיי העם היהודי", אמרתי, "אין זה משנה אם אתה שומר מצוות, חילוני או אתאיסט. בישראל זה יום קדוש. כל התחבורה מושבתת, למעט רכיבה על אופניים שהיא מצווה ישראלית ידועה, תרגיל חניכה וחובה קדושה לכל ילד ולאביו מולידו. כמעט כולם באים לבית הכנסת לתפילת 'כל נדרי', חלקם כחוויה מוסיקלית וחלקם כזיכרון דחוק מן הילדות המוקדמת. למה שלא נארגן כאן בטשקנט תפילת 'כל נדרי' מיוחדת לאתאיסטים?", הבעתי את דעתי.

"אוזניך שומעות את מה שפיך סח?!" – תפילה לאתאיסטים?! נו, א שיינע מייסע", אמר ראש הקהילה האשכנזית בטשקנט ופרופ' מלומד בזכות עצמו. הוא הביט בי במבט המוקדש למטורפים מסוכנים הטעונים אישפוז מיידי בבגד כפייה.

הוא פרץ בצחוק לא מובן, שהיה עמוס גיחוך ושיני זהב, הוא הרגיע את הסרעפת הצוחקת שלו, לגם מעט מים ואמר בטון של מרצה באינסטיטוט סובייטי: "דראגי דרוזיה, חבר יקר, שב והקשב". הוא מזג לפיילוצ'קה שלי מעט תה ירוק מתוך הצ'יניק הפרחוני. אדים ריחניים של תה טוב עלו מן הספל. "קבל את המילה שלי. מילה של פרופסור נאוק באינסטיטוט", פרופסור גמור בלשונו של עגנון, "הרעיון שלך ייכשל כישלון חרוץ. אני מכיר את אנשי הקהילה שלי יותר מדי טוב. שבעים שנות קומוניזם ניתקו אותם כליל מן השורשים ומן המקורות היהודיים. הדור הראשון, שאבותינו קראו לו 'חומץ בן יין', ידע מהי יהדות, אבל גווע במחנות עבודה בסיביר או במדבריות המוות של קזחסטאן במרכז אסיה. הדור השני מת בצבא האדום במלחמת העולם השנייה או נותר פגוע גוף ונפש. מי שנפל בשבי

וחרזר הביתה אחרי המלחמה הואשם בבגידה בתום המלחמה וחוסל על-ידי סטלין. הנאצים חיסלו קהילות שלימות. מאות אלפים עקורים ברחו בשנים 1941-1943 מברית המועצות האירופית אל מרכז אסיה. הם שמעו משהו על יהדות מכלי שני ושלישי, אך אינם יודעים הרבה. הם נותקו משפת התפילה העברית ומה'מאמע לאשן' [יידיש]. אלוהים מסרב באופן עקרוני לדבר או לשמוע רוסית, לשון האתאיסטים. הרבה שנים האמנו שלנין הוא תחליף של אלוהים עד שהוכח לנו במחיר של עשרות מיליונים שכן אלוהים הוא בעצם גרוזיני ושמו יוסיף ויסריינוביץ דז'וגהשווילי, הידוע בכינויו 'סטלין' – איש הפלדה – חניך בית הספר לכמורה בעיר גורי בגיאורגיה, שחזר בשאלה. היהודים שביקשו להישרד החליפו את שמותיהם לשמות רוסיים, התחתנו עם רוסיות או אוקראיניות והסתירו את מוצאם כדי לשרוד ולמצוא תעסוקה איכותית. בקיצור, לאנשים היקרים האלה אין זיקה ליהדות ולכל דת שהיא".

"פרופסור יקר", התפרצתי, "מרקס ולנין כנראה צדקו כשקראו לדת 'אופיום להמונים'. מה שאומר כי מדובר בהתמכרות שחודרת עמוק לתאי המוח. שכחת שבמוסקבה ובכל רחבי ברית המועצות התקהלו המוני יהודים בליל שמחת תורה, גם כדי למצוא בני זוג יהודים. האם אין כאן התמכרות לניצוץ יהודי? לאותו אופיום להמונים?", שאלתי.

"עד לא מכבר נאסר על צעירים מתחת לגיל ארבעים לבקר בבית הכנסת. טקס הנישואים נערך על-ידי קומויסרית במשרדי ה'ז'גס'. הקומויסרית הציצה בניירות וזיהתה את המועמדים. תקליט שחוק ניגן ברקע את מרש החתונה של מנדלסון. הזוג חתם על הניירת והקומויסרית הכריזה בקול צרוד של מעשנת כרונית: 'חברים, ברגע זה הפכתם לזוג. אתם תבנו את הרפובליקה באושר ובשמחה'. בני הזוג קיבלו בהשאלה טבעות נישואים וענדו זה לזה. לאחר מכן ציוותה הקומויסרית: 'נו, דראגי דרוזיה, עכשיו – לפי הפרוטוקול – תתנשקו! ואל תשכחו להחזיר את הטבעות אחרי

הטקס'. הזוג מילא את ההוראה הממשלתית, ניגש בזהירות למזנון וקנה בקבוק שמפניה מקומית, שהזכירה נוזל מסוג אחר. הם פתחו את הבקבוק בזהירות כדי שהכלה לא תפיל מפחד. מכאן הם צעדו לפסל המונומנטלי של לנין והניחו זר למרגלותיו של אבי האומה. כעבור רגע, כמובן, נגנב הזר על-ידי חוליגנים ונמכר בהנחה לזוג הבא... לנין לא ייחס חשיבות מיוחדת לאהבה וראה ביחסי מין התמכרות לכוס מים לאדם צמא. אהבה אמיתית היא אך ורק למנהיג, למפלגה, למולדת, ל...פושקין". נפלה שתיקה. הפרופסור מזג לי כוסית וודקה וזנב של דג מעושן וליווה אותי לדלת כשהוא מסנן מבין שיניו: "רד בבקשה מן העניין. איש לא יגיע לאירוע המוזר הזה שאתה מתכנן". חשתי אכזבה עזה, אך החלטתי להתמודד עם האתגר.

ב

יום הכיפורים הלך וקרר. התלבטתי, איך אוכל להעניק לאתאיסטים הללו משהו מאווירת ערב יום הכיפורים שחווייתי בילדותי ובנעוריי. במוחי עברו מראות לילות הסליחות בירושלים. ילד קטן ומפוחד הצועד בלילה חשוך בסמטאות ירושלים עם קופסת שימורים ריקה שלתוכה הוכנס זנב נר שסיפק רק רמז עלוב של אור, אך העניק אור פנימי כמו מנורה בת מיליון ואט. הרטיטו אותי הקולות הגבוהים של הנערים שסלסלו: 'אדון הסליחות. בוחן לבבות. גולה עמוקות. דובר צדקות. חטאנו לפניך – רחם עלינו'. קולותיהם התחרו זה בזה וצבטו את הלב גם לאחר שנים. נזכרתי באבא מסובב מעל ראשי תרנגול כפרות: 'זה כפרתך, זה חליפתך, זה תמורתך, זה התרנגול ילך לכפרות ואתה תזכה לחיים טובים ולשלום'. השוחט עמד מתחת לפנס הרחוב האחד והיחיד בשכונה והחלף בין שיניו. ביד אחת אחז בכנפיו של התרנגול ובשנייה מרט כמה פלומות מגרנו של העוף והעביר את החלף במהירות סילונית על צווארו של התרנגול האומלל וקילוח של דם חם פרץ אל הלילה. התרנגול האומלל צעד עוד כמה צעדים

על הכביש, פרפר ודמם אל מותו. אני ברחתי כל עוד נפשי בי מאימת הסכין המדממת של השוחט. מאז איני אוכל בשר עוף. נזכרתי בגברים המגודלים החושפים את הפלג העליון של גופם ערב כיפור וחכם שהרבני מצליף על גבם בבית הכנסת ברצועות קלועות מעור של שור וחמור יחדיו, כדי לקיים: ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו. שהרבני מנה והכה בשצף קצף שלוש-עשרה מלקיות: "והוא. רחום. יכפר. עוון. ולא. ישחית. והרבה. להשיב. אפו. ולא. יעיר. כל. חמתו". הגבר המוכה עיוות את פניו מעצמת הכאב וריר של הנאה סדיסטית ירד משולי פיו של חכם שהרבני. נזכרתי בליל 'כל נדרי' בירושלים – ארון הקודש פתוח וממנו הוצאו עשרה ספרי תורה. בקהל אחזה התרגשות. החזן סלסל את 'כל נדרי' כאילו כולנו רואים את הקולות במעמד הר סיני.

ג

ברגע של חולשה הזמנתי את הציבור להגיע לקונצרט 'כל נדרי' לאתאיסטים - בליווי זמר בית האופרה יורי דוידוב, בעל קול הזהב, ומקהלה בניצוחו של מנצח בית האופרה סרברניק. ראש הקהילה הוזמן להרצות על משמעות הסליחה בין אדם לחברו. חששתי שהקהל שיגיע יראה בכך שיווק פרובוקטיבי ופרימיטיבי של טקסט ארמי המובן ליחיד סגולה ובמקרה הטוב יראו בכך מפגש מוסיקלי אתני עם היבטים אינטלקטואליים יוצאי דופן. המפגש נקבע לערב כיפור בצהרים. הכנו מאתיים כסאות, בהנחה שנהיה מאושרים אם יגיעו חמישים. לתדהמתי לא היה גבול. לא נותר כיסא פנוי אחד ל'קונצרט כל נדרי לאתאיסטים'.

במשך כמה שבועות נערכנו למופע. הטקסטים לסולנים ולמקהלה נכתבו באותיות קריליות. דוידוב האזין לביצוע של ריצ'רד טאקר ל'כל נדרי', סרברניק כתב תווים לפיוטי הסליחות בנוסח הספרדים בירושלים. פקיד בנק מבני ברק שהגיע לטשקנט פתח את האירוע בתקיעת שופר

מרטיטה. אלה שמעולם לא שמעו תקיעת שופר היו בטוחים שפרצה מלחמת עולם שלישית והם תרו סביב לחפש מקלט. מקהלת הילדים בניצוחו של סרבניק סלסלה במבטא רוסי 'אדון הסליחות' בנוסח הספרדים בירושלים ופיוטים מן הסליחות בנוסח אשכנז. הפרופסור הרצה על הנושא: "האם הסליחה בין אדם לחברו היא שוות ערך לסליחת האל?". הרצאה מלומדת בהחלט, שבחנה את הסוגיה התיאולוגית הזאת בדתות השונות ובעיקר בעם ישראל. הקהל, שרובו מבוגרים בשנות השישים והשבעים, היה מרותק. המפגש הגיע לשיאו כשיוֹרִי דוידוב, זמר בית האופרה על שם המשורר הלאומי עלי-שר נבואי, שר את 'כל נדרי' בארמית צחה. ריצ'רד טאקר היה מוחא לו כף. קול הבריטון המדהדה והצלול של דוידוב היכה על לוח הלב. לשמע 'כל נדרי' נעמד הקהל כאיש אחד והחל להתייפח. דוידוב שר: "כָּל נְדָרִי וְאֶסְרִי. וְשְׁבוּעִי וְנִדְוִי וְחֶרְמִי. וְקִוְנִי וְקִוְנֵי וְקִוְנֵי...". אני מביט סביבי כלא מאמין. מאתיים זוגות עיניים אדומות וזולגות. פה ושם נשמעו התייפחויות. שבעים שנה של קומוניזם ואתאיזם לא הצליחו, כנראה, למחוק מסורת אבות שחזרה בהינף אחד. הפרופסור שהופתע מההיענות הגדולה הסביר בגילוי לב: "נכון, הקומוניסטים עשו הכול כדי למחוק כל זכר ליהדות, אבל כנראה שאת הניצוץ לא ניתן למחוק לעולם".

"מאתיים זוגות העיניים שלכם", אמרתי לקהל הנרגש, "הזכירו לי את סיפור הנער רועה הצאן, שלא ידע קרוא וכתוב. הוא חזר מן המרעה וראה את הקהל הלבוש לבנים ממחר לבית הכנסת. הלך הנער אחריהם ונעמד עם בגדי הרועה העלובים מול ארון הקודש, מבלי להוציא הגה מפיו. הוא שמע את סלסולי הרינה והתפילה וליבו הלך שבי, אבל הסידור היה כספר חתום בפניו. רב הקהילה, שנודע בצדיקותו, התפלל בדביקות ובכוונה רבה. עיני הציבור היו נעוצות ברב שתפילתו הייתה נשמעת בשמי מרומים ומעפילה עד לכיסא הכבוד. הוא פתח ב'כל נדרי...' רועה הצאן הנרגש ביקש להביע את רגשותיו העזים. ברגע של דממה שעטפה את הקהל,

לפתע תחב רועה הצאן הצעיר שתי אצבעות לפיו ושרק שריקת רועים חדה, שהדהדה בבית הכנסת מדוכן החזן להיכל הקודש ומשם לכיפה שמעל ראשם. הקהל הנסער ראה בכך חילול קודש וביקש לעשות שפטים בנער שחילל את היום הקדוש. הרב היסה את המתפללים הנסערים ואמר: 'תפילתו הזכה והטהורה של הנער הזה הבקיעה השנה שבעה רקיעים והיא הולכת ומתנשאת מעל כל תפילות עם ישראל'. קהל יקר, אמרתי לציבור ה'אתאיסטי' הנרגש, "אני רואה את הדמעות בעיניכם, אני שומע את ההתייפחויות הבוקעות ממעמקי לב טהור ונרגש. אני רואה את הדמעות הזולגות מעיניכם האדומות... אני יכול להשוותם רק לשריקה התמימה של הנער רועה הצאן, שהבקיעה את כל הרקיעים, ונישאה מעל כל תפילות עמך ישראל".

הפרופסור ניגש אליי, חיוור כסיד, לחץ את ידיי בשתי כפותיו, קד קידה ובקול מרוסק אמר: "ידידי, לננין שר היום 'אדון הסליחות'."

בן-ציון יהושע היה שליח למרכז אסיה מטעם 'נתיב' (לשכת הקשר) בשנים 1992-1994. על תקופה זאת ראו את ספרו: אוק-יול – דרך לבנה – מסע במרכז אסיה, הוצאת משרד הביטחון, 1996.